

MIGRACIJE IZ CRNE GORE I SRBIJE U LATINSKU AMERIKU S OSVRTOM NA EKONOMSKE, POLITIČKE I SOCIOKULTURNE ASPEKTE

Ivan Ivanović¹, Dušan Medin², Milica Nestorović³, Vuk Bevanda⁴, Andrija Blanuša⁵

doi:10.65772/ak2025110

Pregledni nučni rad

Apstrakt

Rad analizira istorijske migracije iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku kao dugotrajan, talasast i višeslojan proces koji započinje krajem 19. veka, a nastavlja se tokom 20. veka do savremenog doba. Poseban fokus stavljen je na kombinaciju ekonomskih, političkih i sociokulturnih uzroka, uz sagledavanje šireg konteksta granica, odnosa moći i migracionih politika. Prvi masovniji odlasci vezuju se za uzroke kao što su opšte siromaštvo, agrarno slabo razvijena društva i manjak obradivog zemljišta, dok se kasnije pojačavaju politički motivi usled ratova, represije i nestabilnosti u jugoslovenskim državnim okvirima. Kao ključne destinacije izdvajaju se Argentina, Brazil i Urugvaj, uz formiranje brojnih kolonija i migracionih mreža koje su olakšavale zapošljavanje, adaptaciju i socijalnu sigurnost novopridošlih migranata. Ističe se značajan ekonomski doprinos migranata u poljoprivredi, industriji, građevinarstvu i trgovini, kao i prelazak dela zajednice iz radničkog u preduzetnički sloj. Razmatra se i uloga kolonija i institucija poput kulturnih društava, domova, škola i crkvenih struktura u očuvanju nacionalnog identiteta i istovremenoj integraciji u društva prijema. Analiza ukazuje na dvostrane posledice migracija: u zemljama Latinske Amerike jačanje ekonomije i multikulturalnosti, a u Crnoj Gori i Srbiji demografske gubitke, odliv radno i ratno sposobnog stanovništva i dugoročne razvojne izazove. Zaključno se naglašavaju metodološki problemi istraživanja, poput nepotpune statistike i promenljivih kategorija migranata, kao i potreba za daljim, sistematičnijim istraživanjima migracionih ruta, kolonija i međugeneracijskih promena identiteta i kulturnih praksi.

Ključne reči: migracije, dijaspora, kolonije, ekonomski i politički faktori, kulturni identitet

JEL: J61, F22, O15

Uvod

Migracije iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku predstavljaju složen i dugotrajan proces koji se odvijao u više talasa od kraja 19. veka do savremenog doba, pri čemu se ne mogu posmatrati izvan šireg političko-geografskog konteksta granica, teritorija i odnosa moći (Agnew, 2018; Anderson, 1996; Trifunović, 2021). Globalni statistički uvidi potvrđuju da su migracije trajna pojava savremenog sveta, ali i da se njihova struktura i oblici menjaju u skladu sa istorijskim, ekonomskim i političkim okolnostima (United Nations, Department of Economic and Social Affairs [UN DESA], 2019). U slučaju iseljavanja iz Crne Gore i Srbije, rani talasi bili su snažno podstaknuti ekonomskim razlozima poput siromaštva, ograničenih resursa i agrarne nerazvijenosti, što je u skladu sa klasičnim

¹Ivan Ivanović, doktorand, Fakultet društvenih nauka, Bulevar Umetnosti 2a, Beograd, Srbija, e-mail:ivanovic.ivan@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2040-8111>

²Dušan Medin, saradnik u nastavi, Univerzitet Donja Gorica, Fakultet za kulturu i turizam, ul. Oktoih 1, Podgorica, Crna Gora, e-mail: dušan.medin@udg.edu.me, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4596-2169>

³Milica Nestorović, vanredni profesor, Fakultet društvenih nauka, Bulevar Umetnosti 2a, Beograd, Srbija, milica.nestorovic@fdn.edu.rs, ORCID 0000-0002-8663-1721

⁴Vuk Bevanda, vanredni profesor, Fakultet društvenih nauka, Bulevar Umetnosti 2a, Beograd, Srbija, vuk.bevanda@fdn.edu.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8629-6719>

⁵Andrija Blanuša, vanredni profesor, Fakultet društvenih nauka, Bulevar Umetnosti 2a, Beograd, Srbija, e-mail:andrija.blanusa@fdn.edu.rs, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8317-9285>

objašnjenjima migracija koja naglašavaju „push–pull“ logiku i kombinovanje faktora zemlje porekla i zemlje prijema (Lee, 1966; Massey et al., 1998).

Tokom 20. veka, a naročito u periodima ratova, represije i političke nestabilnosti u jugoslovenskim državnim okvirima, politički motivi dobijaju na značaju, što potvrđuje savremena literatura koja migracije tumači kao rezultat preplitanja ekonomskih, političkih i sociokulturnih determinanti (Castles et al., 2014). Istovremeno, zemlje Latinske Amerike – pre svega Argentina, Brazil i Urugvaj – nudile su različite razvojne prilike i potrebe za radnom snagom, što je doprinosilo formiranju migracionih mreža i kolonija koje su olakšavale zapošljavanje, adaptaciju i socijalnu sigurnost novopridošlih migranata (Faist, 2000; Stojović & Miljić, 2012). Kako integracija migranata često predstavlja višegeneracijski proces, očuvanje identiteta se u praksi ispoljavalo kroz zajednice, kulturna društva i institucije, uz istovremeno postepeno uključivanje u društva prijema (Portes & Rumbaut, 2006).

Cilj ovog preglednog rada je da prikaže razvoj i dinamiku migracija iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku kroz istorijske faze, uz analizu ekonomskih, političkih i sociokulturnih uzroka i posledica. Posebna pažnja posvećena je dvostranim efektima migracija: doprinosima u zemljama prijema (ekonomski razvoj i multikulturalnost), kao i izazovima u zemljama porekla (demografski gubici i dugoročne razvojne posledice) (Skidmore & Smith, 2005). Rad takođe ukazuje na metodološke probleme istraživanja, uključujući nepotpunu statistiku i promenljive kategorije identifikacije migranata, što zahteva oprez pri tumačenju izvora i ukrštanje različitih tipova građe (Wimmer & Glick Schiller, 2002; UN DESA, 2013).

Tokovi migracija

Statistički podaci potvrđuju dugoročnu prisutnost migracija kao globalnog fenomena (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2019). Migracije se ne mogu posmatrati izvan šireg geografskog i političkog konteksta u kojem se oblikuju odnosi moći, granica i teritorija (Agnew, 2018).

Istraživanje istorijata iseljavanja s prostora današnje Crne Gore i Srbije u zemlje Latinske Amerike veoma je kompleksno iz više razloga. Prvi je svakako nevođenje adekvatne statistike u Crnoj Gori i Srbiji u 19. veku, kao i nepouzdana statistički podaci u zemljama useljavanja. S druge strane, postoji problem identifikacije crnogorskih i srpskih iseljenika prilikom ulaska, pa se tako često ubrajaju u druge južnoslovenske nacije, ali i austrougarsku, pa čak i tursku. Ono što se sigurno zna jeste da su prva masovnija iseljavanja bila nakon Berlinskog kongresa (1878), odnosno krajem 19. veka. Motivi su bili uglavnom ekonomski, a tek kasnije i politički. Ono što se mora naglasiti jeste da su iseljenici bili kako iz primorskih gradova, tako i iz drugih krajeva Crne Gore. Tako je, na primer, putovanje jednog Crnogorca s Cetinja išlo niz Lovćenske strane u Kotor, a u neku od dalmatinskih luka ili direktno u Trst, odakle se uglavnom polazilo na putovanje preko okeana, do Amerike. Prevozili su se manjim ili većim brodovima, najčešće austrougarskim, a kako nije bilo važećih propisa o putovanjima, niti tehničko-tehnoloških uslova kao danas, putovanja su bila više nego naporna. Usled nehigijene i prenatrpanosti, ne tako retko je dolazilo i do nesrećnih slučajeva sa smrtnim ishodom. Tek uvođenjem parnih brodova uslovi su se znatno poboljšali, a putovalo bi se uglavnom iz Đenove za Buenos Aires.

Krajem 19. i početkom 20. veka Knjaževina/Kraljevina Crna Gora bila je pretežno agrarno društvo s ograničenim ekonomskim mogućnostima. Mnogi stanovnici su se suočavali sa siromaštvom i nestašicom zemljišta za obradu. Potraga za boljim životnim uslovima i ekonomskim prilikama bila je jedan od glavnih razloga za emigraciju. Latinska Amerika, s izrazitom potrebom za radnom snagom u poljoprivredi i industriji, bila je privlačna destinacija za mnoge crnogorske i srpske porodice, kao i za pojedince (Lee, 1966; Massey et al., 1998). Crna Gora je tokom ovog perioda prolazila i kroz značajne političke promene. Politički nemiri, promene vlasti i česti ratovi takođe su doprineli odluci mnogih da napuste svoju zemlju u potrazi za stabilnijim uslovima života.

Najvećim delom primorskog pojasa današnje Crne Gore do Prvog svetskog rata vladala je Austrougarska. Monarhija je uveliko podržavala emigraciju domicilnog slovenskog stanovništva, posebno onih koji su uglavnom prvi i odlazili (mladi i zreli muškarci, radno, ali i vojno sposobni),

kako bi imala što manje potencijalnih problema u inače izazovnim za upravljanje sredinama koje su često pružale politički i svaki drugi otpor vlastima.

Srbiju, tada takođe kraljevinu, tokom ovog perioda obeležile su značajne političke promene i ekonomski problemi, koji su doprineli tome da se i njeni stanovnici iseljavaju i traže bolje uslove za život, neretko i preko okeana (Stojović & Miljić, 2012).

Državne granice i procesi teritorijalnog oblikovanja imali su ključnu ulogu u regulisanju migracionih tokova (Anderson, 1996). Politička situacija u Crnoj Gori nakon Prvog svetskog rata i ulaska u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevinu Jugoslaviju) bila je nestabilna. Političke i dinastičke tenzije između različitih političkih grupa i ideologija, kao i represivne mere nove centralne vlasti, dovele su do nezadovoljstva, otpora i straha među stanovništvom. Mnogi Crnogorci osećali su se marginalizovano i neprihvaćeno u novoj državi, što je samo doprinelo odluci da migriraju u potrazi za mirnijim i stabilnijim životom. Veliki deo stanovništva živeo je u ruralnim područjima, gde je oskudna poljoprivreda bila osnovni izvor prihoda. Međutim, poljoprivredna proizvodnja je bila nerazvijena, a zemljište često neplodno, što je dovelo do niskog prinosa i čestih nestašica hrane. Situacija je bila nešto bolja u Srbiji, koja je imala veće površine obradivog zemljišta, kao i razvijeniju poljoprivrednu tradiciju.

Velika svetska ekonomska kriza 1929–1933. godine značajno je pogodila i Kraljevinu Jugoslaviju. Siromaštvo i nedostatak posla postali su još izraženiji, što je prouzrokovalo nove talase migracija. Ovi faktori naterali su mnoge da traže bolje ekonomske prilike u inostranstvu, a Latinska Amerika je bila jedna od najatraktivnijih destinacija zbog svojih fleksibilnih zakona o useljavanju, razvijajućih ekonomija i potrebe za radnom snagom.

Socijalni faktori takođe su imali značajnu ulogu u migracijama tokom ovog perioda. Obrazovni i zdravstveni sistemi su bili slabo razvijeni, što je dodatno otežavalo život u Srbiji, a posebno u još zaostaloj Crnoj Gori. Mnogi mladi ljudi tražili su bolje uslove za obrazovanje i zdravstvenu zaštitu u Latinskoj Americi. Migracije Crnogoraca u Latinsku Ameriku imale su jasno prepoznatljive obrasce naseljavanja (Stojović & Miljić, 2012). Pored toga, socijalna nejednakost i ograničene mogućnosti za socijalnu mobilnost u matičnoj državi bili su još jedan snažan motivator za migraciju (Margheritis, 2013).

Drugi svetski rat je bio period velike tragedije, političke, ekonomske i sociokulturne destrukcije na Balkanu, uključujući i Crnu Goru i Srbiju. Tokom ovog perioda dešavale su se žestoke borbe, okupacija inostranih sila, unutrašnji sukobi između raznih etničkih i političkih grupa. Ovaj rat doneo je razaranja i velike ljudske gubitke u celoj Kraljevini, ekonomsku propast u mnogim delovima crnogorskih i srpskih teritorija. Poljoprivredna proizvodnja bila je ozbiljno poremećena, a mnoge porodice su izgubile svoje domove i osnovna sredstva za život. Nestašice hrane, odeće i osnovnih potrepština su bile česte, što je dovelo do velikih patnji među stanovništvom. U ovakvim uslovima, mnogi su odlučili da migriraju u potrazi za boljim ekonomskim prilikama i stabilnijim uslovima života.

Politička represija i progon bili su značajni uzroci migracija i tokom ratnog perioda. Okupacione snage, kao i razne lokalne paravojne grupe, često su sprovodile represivne mere protiv lokalnog stanovništva. Mnogi su bili primorani da napuste svoje domove kako bi izbegli progon, zatvaranje ili čak smrt. Političke podele i svrstavanje u različite političke kolone takođe su doprinosile ovom procesu.

Nakon rata, zemlja je uspela da se stabilizuje pod rukovodstvom Josipa Broza Tita i uspostavi socijalistički režim. Međutim, nove političko-ideološke promene stvorile su i nove uslove za migracije. Iako je ekonomska situacija u nekim aspektima u Jugoslaviji bila poboljšana i stabilnija, mnogi su i dalje odlučivali da emigriraju u potrazi za boljim životnim standardom i slobodom.

Uprkos sprovođenju programa industrijalizacije i modernizacije tokom 1960-ih i 1970-ih godina, ekonomski razvoj Jugoslavije bio je neravnomerno raspoređen, što je dovelo do izraženih regionalnih disproporcija. Crna Gora se izdvajala kao jedan od manje razvijenih delova zemlje, sa ograničenim industrijskim kapacitetima i skromnim mogućnostima za zapošljavanje (Massey et al., 1998), dok su i

pojedini delovi Srbije delili slične razvojne probleme. Iako su ekonomske reforme donele određena poboljšanja, visok stepen siromaštva i ekonomske nestabilnosti ostao je prisutan u republikama, što je u ovom periodu podstaklo značajne migracione tokove, kako unutar Jugoslavije, tako i ka inostranstvu.

Iako je Jugoslavija pod Titom bila relativno stabilna, postojale su unutrašnje političke tenzije i sukobi između različitih republika i nacionalnih grupa. Ova situacija je dovela do pojačane političke represije u nekim delovima zemlje, uključujući i Crnu Goru i Srbiju. Tenzije i sukobi su često bili motivisani etničkim i ideološko-političkim razlozima, što je dovodilo do osećaja nesigurnosti i nestabilnosti među stanovništvom.

S druge strane, socijalni uzroci migracija tokom ovog perioda bili su raznoliki. Želja za boljim životom, većim mogućnostima za obrazovanje i zapošljavanje, kao i težnja ka kvalitetnijim uslovima bili su važni faktori. Crnogorci i Srbi tražili su bolje perspektive za sebe i svoje porodice u inostranstvu, naročito u zemljama sa brzo rastućim ekonomijama i otvorenim imigracionim politikama, kao što su to bile Argentina, Brazil i Čile (Castles et al., 2014).

Krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina, Crna Gora i Srbija, kao i ostale republike bivše Jugoslavije, suočavale se su s izuzetno turbulentnim periodom. Raspad države i ratovi koji su usledili doveli su do izuzetno visokog stepena političke nestabilnosti, ekonomske krize i humanitarnih katastrofa. Ovi događaji uticali su na milione ljudi širom države i primorali mnoge da napuste svoje domove u potrazi za sigurnošću i boljim životom. Ekonomski razvoj Latinske Amerike nakon nezavisnosti stvorio je potrebu za radnom snagom, što je podstaklo evropske migracije (Bulmer-Thomas, 2003). Raspad Jugoslavije bio je jedan od glavnih političkih uzroka migracija tokom ovog perioda. Kako su se republike sukobljavale oko nezavisnosti, teritorijalnih i etničkih/verskih granica, ratovi i konflikti postali su neizbežni. Politička nesigurnost, etničke tenzije i vojni sukobi stvorili su atmosferu straha i neizvesnosti, što je primoralo mnoge ljude da traže utočište u inostranstvu (Massey et al., 1998). Sukobi koji su pratili raspad Jugoslavije posebno su uticali na migracije. Iako su ove dve republike u manjoj meri bile zahvaćene direktnim sukobima u poređenju s drugim republikama, tenzije i strah od represije bili su umnogome prisutni. Mnogi su odlučili da napuste region kako bi izbegli potencijalne sukobe, krize i progone (Margheritis, 2013).

Ekonomska kriza koja je pratila raspad zemlje bila je drugi značajni faktor migracija. Hiperinflacija, nezaposlenost, nestašice osnovnih dobara, uništavanje ekonomske infrastrukture i opšta društvena neizvesnost i nesigurnost doprineli su siromaštvu i nedostatku ekonomskih prilika. U takvim uslovima mnogi su bili primorani da traže bolje uslove života u drugim zemljama. Trgovinske sankcije i embargo koji je nametnut Jugoslaviji tokom ratova dodatno je pogoršao ekonomsku situaciju. Sankcije su ograničile pristup međunarodnim tržištima, što je dovelo do nedostatka robe i materijala, i dodatno uticalo na opadanje životnog standarda. Ovo je bio značajan motivator za one koji su mogli da se presele u zemlje sa stabilnijom ekonomijom (Skidmore & Smith, 2005).

Pored političkih i ekonomskih uzroka, želja za sigurnošću i stabilnošću postala je važan socijalni faktor migracija. Haos i nestabilnost u regionu naterali su mnoge da traže mirnije i sigurnije životne uslove za sebe i svoje porodice u drugim zemljama (Massey et al., 1998).

Istovremeno, širi istorijski razvoj Latinske Amerike, uključujući ekonomske i demografske promene, značajno je uticao na obrasce imigracije (Bethell, 1987–2008). Tokom i nakon Drugog svetskog rata veliki broj Crnogoraca i Srba migrirao je u različite zemlje Latinske Amerike, uključujući Argentinu, Urugvaj, Paragvaj i Čile. Ove zemlje pružale su relativnu političku stabilnost i ekonomske mogućnosti, što ih je činilo privlačnim destinacijama za migrante.

Argentina, Brazil i Čile ostale su i kasnije popularne destinacije za crnogorske i srpske migrante. One su nudile ekonomske prilike i relativno otvorene imigracione politike, što je privlačilo mnoge migrante iz regiona. Društvena struktura i politički sistemi Latinske Amerike oblikovali su specifične uslove za integraciju migranata (Južnić, 1968).

Kolonije u Argentini

Migranti vremenom razvijaju transnacionalne identitete koji povezuju zemlje porekla i destinacije (Castles, 2000). Argentina je bila jedna od najpopularnijih destinacija zbog svoje dinamične ekonomije i velikih potreba za radnom snagom u poljoprivrednom i industrijskom sektoru. Brazil je takođe privlačio migrante zbog svoje razvojne politike i velikih mogućnosti za zapošljavanje u različitim industrijama (Massey et al., 1998). Presudnu ulogu u organizovanju Crnogoraca i Srba u Argentini imale su kolonije koje su bile rasprostranjene po celoj zemlji, pa tako emigraciju s ovih prostora možemo pronaći i na samom severu i na krajnjem jugu zemlje. Prema kolonijama se mogu identifikovati ljudi koji dolaze iz različitih delova Crne Gore i Srbije, a jedan od primera, pored lakšeg funkcionisanja života, jeste i geografija: primorci bi neretko ostajali u lučkim mestima, a oni iz kontinentalnih krajeva putovali su u unutrašnjost.

Prva osnovana kolonija je Dok Sud (Dock Sud), gde se i najlakše dolazilo do posla. Njen najveći značaj je u tome što u njoj javlja začetak građanske klase u ovdašnjoj dijaspori (Stojović & Miljić, 2012). Iako su u početku bili radnici, kasnije su postajali manji ili veći preduzetnici i tako stvarali novu srednju klasu, koja se uključivala u argentinsko društvo u tom periodu doprinoseći jačanju društvenih struktura kako u toj zemlji, tako i u drugim državama Latinske Amerike. Život Crnogoraca i Srba po dolasku u Argentinu bio je veoma težak. Najveći problem predstavljali su izazovi adaptacije na novu zemlju i novi kontinent, koji su bili potpuno nov i nepoznat svet za njih. Neznanje jezika, siromaštvo, susret s posve različitim kulturama, problemi u pronalaženju posla bili su samo neke od prepreka s kojima su se susretali. Nije bila retkost da su mnogi po dolasku želeli da se vrate u zavičaj, ali je malo ko od njih imao novca za povratak. U toj nemaštini većina se nije usuđivala ili jednostavno nije mogla sebi da priušti kupovinu kuće ili zemlje za obradu, već su uglavnom živeli u oronulim kolibama ili radeći za nekog velikoposедnika.

Na jugu Argentine početkom 20. veka nastala je kolonija General Madariaga, gde danas ima preko 150 crnogorskih i srpskih porodica. U njoj su se ljudi uglavnom bavili stočarstvom, i do danas ostajući među najvećim uzgajivačima stoke, po čemu je Argentina jedna od najpoznatijih zemalja u svetu. Koliko su bile različite kolonije govori nam i primer Tandila, gde se radilo u kamenolomima u okolini ovog grada. Veoma brojna i značajna kolonija nalazi se u provinciji Santa Fe. Za ovu koloniju zanimljivo je to da danas jedan broj njenih stanovnika živi u jednom od najznačajnijih ekonomskih centara, Rosariju, dok je ostatak rasut po velikim farmama, koje su raspoređene po pampasima (nepreglednim ravnicama) ove provincije, usled čega su nešto lošije organizovani, ali zbog brojnosti od preko 10 hiljada ljudi veoma su značajni.

Organizovanje kolonija predstavljalo je ključni mehanizam socijalne i ekonomske adaptacije (Stojović, 2016). Svakako najznačajnija kolonija ili kolonije nalaze se u provinciji Čako, a najznačajnija od njih je La Montenegrina. Osim pravoslavne crkve Svetog Nikole, presudnu ulogu u očuvanju crnogorske tradicije imao je jugoslovenski dom „Durmitor“, u okviru kog je izvođena i nastava na nivou osnovne škole. Iz ovog kraja potiče i potomak crnogorskih iseljenika, Horhe Milton Kapitanič, guverner pokrajine Čako, koji je značajno doprineo promociji crnogorskog nasleđa u ovoj zemlji, mada i ne samo crnogorskog, već i uopšte migracije naroda iz bivše Jugoslavije.

Pored toga, kao što smo već pomenuli, veliki broj Crnogoraca i Srba nije ostajao u Buenos Airesu, već su nastavljali putovanje u druge delove zemlje, najčešće u General Madariagu na jugu ili na severu u Čako. General Madariaga se nalazi oko 400 km južno od Buenos Airesa i kao naselje osnovano je početkom 20. veka, a ime je dobila po generalu Huanu Madariagi (1809–1879). Do nje se uglavnom dolazilo železnicom, a asfaltiranih puteva nije bilo čak ni u samom gradu. Razvijala se postepeno i veoma sporo, a kako su za ovaj predeo karakteristični prostrani pašnjaci, praktično jedina privredna aktivnost bilo je stočarstvo. Naši doseljenici po dolasku su uglavnom radili kao nadničari na krčenju šuma i obrađivanju zemlje. Živeli su van grada u teškim uslovima i trebalo je da prođe dosta vremena kako bi kupili makar mali komad zemlje. Ako pogledamo primer načina života nekoliko familija iz ovog kraja, videćemo da je u proseku bilo potrebno više od dvadeset godina kako bi jedna porodica ili bratstvo kupilo farmu van grada na kojoj bi gajili stoku u više nego skromnim uslovima.

Kada govorimo o doseljenicima u provinciju Čako, moramo prvo naglasiti da je to oblast na severu Argentine, koja se prostire uz desnu obalu reke Parane i koja je u periodu naseljavanja, početkom 20. veka, bila prazan i nenaseljen prostor obrastao šumama i sitnim rastinjem. Samim tim, predstavljao je priliku da se nešto lakše nego u prethodnom slučaju dođe do komada obradive zemlje. Zbog toga se broj Crnogoraca i Srba povećavao iz godine u godinu, a dolazili su u manjim ili većim grupama. Tako su i nastajale kolonije koje su prerastale u manje ili veće gradove (Pajović, 2006).

U odnosu na ostale crnogorske i srpske emigrantske zajednice u Latinskoj Americi, posmatrajući vreme od prvih naseljavanja pa sve do danas, najmanje je poznat život naroda koji su nastanili Boliviju. Iako se radi o veoma važnoj zajednici, gotovo da nema podataka o tome i pogotovo o kasnijem kretanju doseljenika koji su se nastanili u Boliviji. Ono što se posebno ističe kod crnogorskih i srpskih emigranata jeste da su to često reemigranti iz Argentine, kao i iz Čilea. Ipak, ne postoje dostupni podaci koji ukazuju na to da su ljudi reemigrirali iz Čilea u Boliviju, niti je zapisano da je od potomaka dobijena informacija o tome da su im preci doseljeni iz Čilea u Boliviju.

Kada govorimo o najstarijim emigrantima, grad Lima i Puerto Riko predstavljaju dva grada iz kojih se polazilo dalje. Krajem 18. veka, pre Bolivarske revolucije i osamostaljenja velikog broja zemalja Latinske Amerike od Španije i Portugala, ovaj proces je trajao sve do rata Trostruke alijanse protiv Paragvaja (1864–1870). Zatim, u drugoj polovini 19. veka, nakon Paragvajskog rata, u teritorijalno proširenoj Argentini u kojoj više nije bilo sukoba, dolazi do industrijskog razvoja, te razvoja i širenja gradova i infrastrukturnih znamenitosti, te ona postaje država gde su se evropski emigranti masovno useljavali (između ostalog iz Crne Gore i Srbije). Jedan deo iseljenika koji je došao u Argentinu odlazi za Paragvaj gde ih je država pozvala u ratom opustošenu zemlju. Takođe, u Argentini, u gradovima Rosario i Buenos Aires, počele su se graditi nove četvrti po projektima francuskih arhitekata.

Ono što je predstavljalo veliki problem u očuvanju nacionalnog identiteta, o kom god delu Argentine ili Latinske Amerike govorili, jeste sistem školstva, tj. obrazovanje. Školovanje van velikih gradova se teško odvijalo, a nastava se izvodila samo na španskom jeziku. U nekim mestima su se škole otvarale tek krajem tridesetih godina 20. veka, pa su se u njima školovala i starija deca. Pored toga, mnogi su zbog posla na poljima napuštali školu posle samo nekoliko godina nastave. Najviše crnogorske i srpske dece bilo je u La Montenegrini, gde je iseljeničko društvo „Durmitor“ ustupilo svoje prostorije za potrebu osnovne, a kasnije i srednje poljoprivredne škole. Verovatno najveću ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta u tom periodu imala je pravoslavna crkva. Razlog tome je i veoma brojna ruska migracija u Argentinu. Na izgradnji crkve Svete Trojice u Buenos Airesu, koju je finansirao ruski car Aleksandar III, radilo je mnogo ljudi iz svih delova bivše Jugoslavije. Nešto kasnije, građene su pravoslavne crkve i u drugim delovima zemlje, međutim, najveći problem je bio nedostatak sveštenih lica (Atkins, 1991).

Drugim rečima, možemo uočiti da su glavne destinacije za crnogorske i srpske migrante u Latinskoj Americi tokom ovog perioda bile Argentina, Brazil i Urugvaj. Argentina je bila veoma popularna zbog svoje brzo rastuće ekonomije i potrebe za radnom snagom u poljoprivrednom sektoru. Brazil je takođe privlačio migrante usled svojih velikih razvojnih projekata i potrebe za radnicima u građevinarstvu i poljoprivredi (Skidmore & Smith, 2005).

Migracije – struktura i analiza

Savremene teorije migracija ukazuju na kombinaciju ekonomskih, političkih i sociokulturnih faktora kao ključne pokretače migracionih tokova (Castles et al., 2014). Istorijske migracije stanovništva iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku obeležile su različiti istorijski, politički, ekonomski i socijalni faktori. Ti migracioni tokovi ostavili su dubok trag u zemljama domaćinima, gde su Crnogorci i Srbi, u određenoj meri doprineli ekonomskom i kulturnom životu. Migrantske zajednice su igrale važnu ulogu u očuvanju kulturnog nasleđa i pružanju podrške novopridošlicama, čime su doprinele obogaćivanju multikulturnih društava Latinske Amerike.

Ekonomska nestabilnost i siromaštvo bili su neki od najznačajnijih uzroka migracija iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku tokom različitih istorijskih perioda. Ove, kao i druge balkanske zemlje, suočavala se s dugotrajnim ekonomskim problemima koji su uticali na kvalitet života njenih građana. Nedostatak industrijskog razvoja, niska poljoprivredna produktivnost i ograničeni izvori prihoda doveli su do opšteg siromaštva i ekonomske nesigurnosti (Massey et al., 1998).

U vreme političke i ekonomske krize, koja je zahvatila bivšu Jugoslaviju tokom 1980-ih i 1990-ih godina, hiperinflacija koja je usledela postala je značajan društveni problem. Vrednost nacionalne valute je dramatično opala, što je dovelo do drastičnog smanjenja kupovne moći i pogoršanja životnog standarda. Hiperinflacija je uništila štednju građana i stvorila ekonomsku nesigurnost, primoravši mnoge da traže bolje uslove u inostranstvu.

Nema sumnje da je nezaposlenost bila još jedan važan ekonomski uzrok migracija. Ograničene mogućnosti za zapošljavanje u Crnoj Gori i Srbiji, posebno za mlade i obrazovane ljude, uticale su na odliv radne snage. Mladi su tražili bolje uslove rada i veće plate u drugim zemljama, a Latinska Amerika je često bila jedna od destinacija zbog svoje stabilnije ekonomije i otvorenih imigracionih politika (Margheritis, 2013).

Nadalje, politička nestabilnost i ratovi koji su pratili raspad Jugoslavije bili su, takođe, značajan faktor u migracijama iz Crne Gore i Srbije. Kako su konflikti u regionu eskalirali, politička situacija je postala izuzetno nestabilna, što je dovelo do masovnog iseljavanja ljudi koji su tražili sigurnost i stabilnost u drugim zemljama, pa i onim latinoameričkim, koje su nudile utočište i bolje uslove života mnogim migrantima (Massey et al., 1998).

Politički progon je bio još jedan značajan uzrok migracija. Tokom različitih istorijskih perioda, mnogi politički disidenti, aktivisti i intelektualci bili su izloženi progonu i represiji. To je stvorilo atmosferu straha i nesigurnosti, što je nateralo mnoge ljude da napuste svoje domove i potraže sigurnost u inostranstvu.

Takođe, treba naglasiti da su prenaseljenost i demografski pritisci u nekim delovima Crne Gore i Srbije isto tako doprineli migracijama. Ograničeni resursi i zemljište u poljoprivrednim oblastima nisu mogli da obezbede dovoljno hrane i prihoda za rastuću populaciju. Ovaj demografski pritisak je primorao mnoge ljude da potraže nove prilike u drugim zemljama, gde su mogli da obezbede bolje uslove za sebe i svoje porodice (Massey et al., 1998).

Kao što je naznačeno, porodične veze i postojanje crnogorske dijaspe u Latinskoj Americi olakšavali su proces migracije. Države Latinske Amerike razvijale su različite modele političkog uključivanja dijaspe (Margheritis, 2022). Mnogi ljudi su imali rodbinu ili prijatelje koji su već bili migrirali, što je pružalo neophodnu podršku i resurse za uspešnu adaptaciju i integraciju u novu sredinu. Ove veze omogućile su novopridošlim migrantima da lakše pronađu posao, smeštaj i socijalnu podršku.

Po dolasku u taj deo sveta migranti su želeli da očuvaju svoje kulturne korene i tradiciju, što su mogli da ostvare u okviru organizovanih crnogorskih zajednica u Latinskoj Americi. Ove zajednice pružale su prilike za učešće u kulturnim i socijalnim aktivnostima, što je pomagalo u očuvanju kulturnog identiteta (Margheritis, 2013).

Migracije iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku imale su značajne i dugotrajne posledice na različite aspekte života i zajednica i u zemljama porekla i u zemljama destinacije. Ove posledice su se odrazile na političke, ekonomske, socijalne i kulturne aspekte i ostavile dubok trag na živote pojedinaca i zajednica.

Crnogorski i srpski migranti ostvarili su značajan ekonomski doprinos privredama zemalja Latinske Amerike. Radili su u različitim sektorima, uključujući poljoprivredu, industriju, građevinarstvo i trgovinu. Njihova radna etika, veštine i spremnost da prihvate teške i slabo plaćene poslove pomogli su u razvoju ekonomije ovih zemalja. U poljoprivredi su često radili na plantažama kafe, šećerne trske

i drugih poljoprivrednih kultura, dok su u industriji i građevinarstvu doprinosili izgradnji infrastrukture i razvoju industrijskih kapaciteta.

Pored radničke klase, deo doseljenika je vremenom prešao u redove uspešnih preduzetnika i industrijalaca. Među najistaknutijima je bio Milorad Antić, poreklom iz Hercegovine koji je u Paragvaju osnovao više tekstilnih i trgovačkih firmi i bio na čelu lokalne privredne komore. U Argentini je Milenko Milatović, poreklom iz Crne Gore, postao vlasnik jedne od najvećih fabrika obuće u okolini Rosarija, poznat i po svojoj humanitarnoj aktivnosti. U Čileu je jedna od značajnijih ličnosti bio Dušan Popović, industrijalac i inženjer, koji je u prvoj polovini 20. veka učestvovao u elektrifikaciji rudarskih područja na severu zemlje. Njegova kompanija je sarađivala sa čileanskom vladom na projektima modernizacije.

Uloga ove tri, zajedno s još mnogim drugim ličnostima, nije se ogledala samo u stvaranju materijalnog bogatstva, već i u podršci zajednici – kroz osnivanje zadruga, zadužbina, obrazovnih fondova i lokalnih kulturnih institucija. U tom kontekstu, ekonomski doprinos srpskih i crnogorskih migranata imao je dugoročan uticaj na lokalne privredne strukture i razvoj manjih urbanih sredina u kojima su živeli.

Novčane doznake koje su migranti slali svojim porodicama u Crnoj Gori i Srbiji uticale su i na ekonomiju zemlje porekla. One su pomogle u poboljšanju životnog standarda, finansiranju obrazovanja, zdravstvene zaštite i drugih potreba porodica koje su ih primale. One su takođe omogućile ulaganja u lokalne ekonomske aktivnosti i razvoj malih preduzeća, što je doprinosilo i ekonomskom razvoju (Skidmore & Smith, 2005).

Globalni migracioni tokovi i danas pokazuju slične strukturne obrasce kao istorijske migracije (International Organization for Migration, 2022). Iako su migracije imale pozitivan ekonomski uticaj na zemlje destinacije, one su dovele do gubitka radne snage u Crnoj Gori i Srbiji. Migracije predstavljaju dinamičan proces u kojem se individualne odluke povezuju sa strukturnim faktorima (Massey et al., 1998). Mnogi mladi i radno sposobni ljudi napustili su zemlju, što je stvorilo nedostatak radne snage i nepovoljno uticalo na lokalnu ekonomiju. Ovaj odliv mozgova imao je uticaja i na demografsku strukturu i ekonomsku produktivnost zemlje (Massey et al., 1998).

Migracije su imale značajan impakt i na obrazovanje i socijalnu mobilnost. Mnogi migranti su iskoristili prilike za obrazovanje i profesionalni razvoj u novim zemljama. Ovo je doprinelo poboljšanju njihovog životnog standarda i socijalnog statusa. Obrazovani migranti su često prenosili svoje znanje i veštine na nove generacije, što se reflektovalo i na razvoj zajednica.

Kulturna integracija i asimilacija migranata u nove zajednice bile su važne socijalne posledice ovih migracija. Integracija migranata odvija se kroz višegeneracijski proces socijalne adaptacije (Portes & Rumbaut, 2006). Napomenuto je da su crnogorski i srpski migranti formirali čvrste zajednice koje su održavale svoju kulturu, jezik i tradiciju. Ove zajednice bile su centri socijalnog života, gde su se održavali različiti događaji i aktivnosti, čime je osnažen osećaj pripadnosti i međusobne solidarnosti (Margheritis, 2013). Postojanje migrantskih mreža i transnacionalnih socijalnih prostora olakšava i podstiče dalju migraciju (Faist, 2000). Socijalne mreže i podrška unutar migrantskih zajednica bile su važan aspekt adaptacije i integracije. Migranti su se oslanjali na svoje sunarodnike za pomoć u pronalaženju posla, stanovanja i drugih resursa. Ove socijalne mreže su pružale podršku i sigurnost novopridošlim migrantima, pomažući im da se lakše integrišu u novu sredinu.

Proces etnicizacije migranata zavisi od odnosa između države, društva domaćina i migrantskih zajednica (Morawska, 2001). Osnivanje zajednica i grupa koje su se bavile kulturom i tradicijom postojalo je i kod crnogorskih i srpskih migranata. Iste su se bavile organizacijom kulturnih događaja, proslava i festivala koji su održavali nacionalni identitet i kulturnu baštinu. Folklorne grupe, horovi i kulturna udruženja bili su važan deo društvenog života migrantskih zajednica (Margheritis, 2013). Međusobna razmena u interkulturalnom smislu crnogorskih i srpskih migranata omogućila je da se obogati kulturni život obe strane. Razvoj hispanskoameričkog sveta oblikovao je specifične kulturne obrasce prihvata migranata (Polić-Bobić, 2007).

Crnogorski i srpski migranti aktivno su učestvovali i u političkom životu zemalja u koje su se doselili. Zastupali su interese svoje zajednice i uticali na imigracione i druge javne politike. Njihov angažman doprineo je jačanju političke svesti i uticaja crnogorske i srpske dijasporu u Latinskoj Americi. Mnogi migranti su se uključili u političke stranke, sindikate i nevladine organizacije, što je omogućilo njihovu veću integraciju i uticaj u političkom životu.

Migracije su takođe imale uticaj na političku stabilnost i sigurnost u zemljama porekla. Odliv političkih disidenata i aktivista je ponekad doprineo smanjenju političke napetosti i konflikata u Crnoj Gori i Srbiji. Međutim, migracije su takođe dovodile do gubitka kritičnog i aktivnog dela populacije koji je mogao da doprinese demokratskom razvoju i političkim reformama u zemlji (Lee, 1966; Massey et al., 1998).

Migracije su uticale na demografsku strukturu i u zemljama porekla i u zemljama destinacije. U Crnoj Gori i Srbiji je odliv mladih i radno sposobnih ljudi doveo do starenja populacije i demografskih disbalansa. Ovo je stvorilo nove izazove u pogledu ekonomskog razvoja i socijalne zaštite. U zemljama destinacije dolazak migranata je doveo do povećanja populacije i kulturne raznolikosti, što je obogatilo društveni i kulturni život (Skidmore & Smith, 2005).

One su često dovodile do razdvajanja porodica, što je imalo duboke socijalne i psihološke posledice. Mnogi migranti, mahom muškarci, napuštali su svoje porodice u potrazi za boljim životom, što je dovelo do emocionalnih i socijalnih izazova. Porodice koje su ostale u Crnoj Gori i Srbiji su se suočavale s ekonomskim teškoćama i socijalnom izolacijom. Istovremeno, mnoge porodice su se kasnije ponovo ujedinile u zemljama destinacije, što je donelo nove izazove u pogledu adaptacije i integracije.

Ukratko, iz svega navedenog može se zaključiti da su migracije iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku imale složene i dalekosežne posledice koje su, kao što je napomenuto, uticale na političke, ekonomske, socijalne, kulturne i mnoge druge aspekte života obe strane. Ova interakcija, dugoročno, obogatila je društveni i kulturni život uz projekciju novih izazova i mogućnosti za migrante i njihove porodice. Istraživanje i razumevanje ovih posledica je od ključnog značaja za bolje sagledavanje i izučavanje migracionih procesa i njihovog uticaja na globalnom nivou.

Zaključak

Prevazilaženje i ublažavanje metodološkog nacionalizma omogućava upravo potpunije razumevanje migracionih procesa (Wimmer & Glick Schiller, 2002). Istorijska analiza migracija iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku pokazuje da je reč o dugotrajnom, talasastom i višeslojnom procesu koji je od kraja 19. veka do savremenog doba bio uslovljen spletom ekonomskih, političkih, socijalnih i demografskih faktora. Prvi značajniji talasi javljaju se nakon Berlinskog kongresa 1878. godine, kada siromaštvo i ograničene ekonomske perspektive podstiču odlazak, dok kasniji periodi donose pojačane političke razloge, posebno nakon Prvog svetskog rata, u vreme nestabilnosti u Kraljevini Jugoslaviji, zatim tokom i nakon Drugog svetskog rata, kao i u doba krize i raspada Jugoslavije krajem 20. veka. U tom smislu, migracije u Latinsku Ameriku treba posmatrati kao reakciju na strukturalne ograničenosti u zemljama porekla, ali i kao odgovor na privlačne faktore zemalja prijema koje su, u pojedinim fazama, nudile pristup zemlji, poslu i relativno otvorenije imigracione politike. Državne migracione politike značajno utiču na obim i strukturu samih migracija (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2013).

Politička stabilnost i razvoj Latinske Amerike varirali su kroz vreme, utičući na migracione politike (Skidmore & Smith, 2005). Glavne destinacije migranata bile su Argentina, Brazil i Urugvaj, uz značajne (ali manje istražene) tragove u drugim zemljama tog regiona. Posebno je uočljivo da su se migranti često organizovali u kolonije i lokalne zajednice koje su istovremeno olakšavale ekonomsku adaptaciju i obezbeđivale sociokulturnu sigurnost novopridošlima. Te zajednice su, kroz udruženja, domove, zadruge, škole, kulturna društva i crkvene strukture, postale ključni mehanizam očuvanja identiteta, jezičkih i običajnih praksi, ali i most integracije u šire društvo zemalja prijema. Istovremeno,

primeri uspešnog preduzetništva i javnog angažmana pokazuju da je deo migranata vremenom prerastao iz radničkog statusa u nosioce lokalnog razvoja, doprinoseći ekonomskoj modernizaciji i društvenoj dinamici sredina u kojima su živeli.

Posledice ovih migracija su dvostrane i dugoročne. U zemljama destinacije migranti su doprineli razvoju poljoprivrede, industrije, građevinarstva i trgovine, kao i kulturnoj raznolikosti i jačanju multikulturalnih obrazaca. U zemljama porekla slanje novca od članova u emigraciji imalo je važnu ulogu u podizanju životnog standarda i finansiranju obrazovanja, ali je prethodno podrazumevalo i odliv radno i vojno sposobnog stanovništva, ostavljajući negativne demografske i ekonomske efekte, koji su se manifestovali kroz starenje populacije, smanjenje lokalne produktivnosti i slabljenje razvojnih potencijala pojedinih krajeva. Socijalno, migracije su često proizvodile razdvajanje porodica i složene adaptacione procese, dok su kulturno i politički oblikovale specifičan dijasporski prostor koji je održavao veze sa zavičajem, ali i gradio nove oblike pripadnosti u zemljama prijema.

Kao zaključak se otvaraju brojna pitanja i istraživački izazovi koji prate izučavanje migracija iz Crne Gore i Srbije u Latinsku Ameriku: nepouzdana ili nepotpuna statistika, česte promene etničke/državne kategorizacije migranata na ulaznim tačkama, potreba za ukrštanjem arhivske građe, brodskih spiskova, konzularnih izvora, lokalnih matičnih knjiga i usmenih istorija itd. Upravo zato, dalja istraživanja bi trebalo usmeriti ka sistematičnijem mapiranju kolonija i migracionih ruta, detaljnijim studijama po zemljama i regionima prijema, kao i ka analizi međugeneracijskih promena identiteta, jezika i kulturnih praksi. Sveukupno, migracije preko okeana predstavljaju važan segment istorije Crne Gore i Srbije i njihovih društava, ali i deo širih globalnih kretanja ljudi, rada i ideja, čije razumevanje doprinosi potpunijem sagledavanju odnosa između lokalnih kriza, globalnih mogućnosti i trajnih transnacionalnih veza.

Literatura

1. Agnew, J. (2018). *Political geography* (7th ed.). Routledge.
2. Anderson, M. (1996). *Frontiers: Territory and state formation in the modern world*. Polity Press.
3. Atkins, G. P. (1991). *Latin America and the Caribbean in the international system*. Westview Press.
4. Bethell, L. (Ed.). (1987–2008). *The Cambridge history of Latin America* (vol. I–XI). Cambridge University Press.
5. Bulmer-Thomas, V. (2003). *The economic history of Latin America since independence*. Cambridge University Press.
6. Castles, S. (2000). *Ethnicity and globalization: From migrant worker to transnational citizen*. SAGE Publications.
7. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The age of migration: International population movements in the modern world* (5th ed.). Palgrave Macmillan.
8. Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Oxford University Press.
9. International Organization for Migration. (2022). *World migration report 2022*. IOM.
10. Južnić, S. (1968). *Latinska Amerika: društvena struktura i politički sistem*. Institut za međunarodnu politiku i privredu.
11. Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
12. Margheritis, A. (2013). *Migration governance across regions: State-diaspora relations in the Latin American–Southern European corridor*. Routledge.
13. Margheritis, A. (2022). Diasporas' political rights and external citizenship in Latin America. In L. Kennedy (Ed.), *Routledge handbook of diaspora diplomacy* (pp. 200–213). Routledge.

14. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1998). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*. Clarendon Press.
15. Morawska, E. (2001). *Immigrants, transnationalism, and ethnicization*. Routledge.
16. Pajović, S. (2006). *Latinskoamerički regionalizam u 19. i 20. veku*. Megatrend univerzitet.
17. Polić-Bobić, M. (2007). *Radanje hispanskoameričkog svijeta*. Naklada Ljevak.
18. Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2006). *Immigrant America: A portrait* (3rd ed.). University of California Press.
19. Skidmore, T. E., & Smith, P. H. (2005). *Modern Latin America* (6th ed.). Oxford University Press.
20. Stojović, G. (2016). *Crnogorski iseljenici u Novom svijetu*. Matica crnogorska.
21. Stojović, G., & Miljić, M. (2012). *Crnogorci u Južnoj Americi*. Centar za iseljenike Crne Gore.
22. Trifunović, D. (2021). Otkrivanje Latinske Amerike [Prikaz knjige *Latinska Amerika u XXI veku: Izazovi ekonomsko-političke modernizacije i integracije*]. *Društveni horizonti*, 1 (1), 127–132.
23. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2013). *International migration policies: Government views and priorities*. United Nations.
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2019). *International migrant stock 2019*. United Nations.
25. Wimmer, A., & Glick Schiller, N. (2002). *Methodological nationalism and beyond*. Routledge.

MIGRATIONS FROM MONTENEGRO AND SERBIA TO LATIN AMERICA WITH A FOCUS ON ECONOMIC, POLITICAL, AND SOCIOCULTURAL ASPECTS

Ivan Ivanović, Dušan Medin, Milica Nestorović, Vuk Bevanda, Andrija Blanuša

Abstract

This paper analyzes historical migrations from Montenegro and Serbia to Latin America as a long-term, wave-like, and multi-layered process that began at the end of the nineteenth century and continued throughout the twentieth century into the contemporary period. Particular emphasis is placed on the combination of economic, political, and sociocultural causes, viewed within the broader context of borders, power relations, and migration policies. The first major waves of emigration were primarily driven by widespread poverty, underdeveloped agrarian societies, and a lack of arable land, while political motives intensified later due to wars, repression, and instability within the Yugoslav state framework. Argentina, Brazil, and Uruguay emerged as the key destinations, accompanied by the formation of numerous colonies and migration networks that facilitated employment, adaptation, and social security for newly arrived migrants. The paper highlights the significant economic contributions of migrants in agriculture, industry, construction, and trade, as well as the transition of part of the migrant community from the working class to the entrepreneurial stratum. The role of colonies and institutions such as cultural associations, community centers, schools, and church structures in preserving national identity while simultaneously integrating migrants into host societies is also examined. The analysis points to the dual consequences of migration: economic strengthening and increased multiculturalism in Latin American countries, and demographic losses, outflows of working-age and military-age populations, and long-term developmental challenges in Montenegro and Serbia. Finally, the paper emphasizes methodological challenges in migration research, such as incomplete statistics and changing migrant classification categories, as well as the need for further, more systematic research into migration routes, colonies, and intergenerational changes in identity and cultural practices.

Keywords: *migration, diaspora, colonies, economic and political factors, cultural identity*

Datum prijema (Date received): 25.10.2025.

Datum prihvatanja (Date accepted): 5.12.2025.